

УДК 94 (477.87)

## СТАНОВЛЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ КОНФЕСІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЗАКАРПАТСЬКОГО СТУДЕНТСТВА В МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА МІЖКОНФЕСІЙНІ ВЗАЄМИНИ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ 1920-1930-х рр.

Куцов К. О. (Ужгород)

*В статті висвітлено та проаналізовано процес становлення та розвитку громадських організацій закарпатських студентів в міжвоєнній Чехословаччині, утворених за конфесійним принципом. Проаналізовано також специфіку взаємин між студентами різних релігійних конфесій.*

*Ключові слова:* закарпатські студенти, греко-католики, православні, міжконфесійні відносини, студентські об'єднання.

В процесі становлення та еволюції громадського руху закарпатських студентів (під цим словосполученням тут і далі розуміємо вихідців із населених пунктів сучасних Закарпатської області (Україна) та Пряшівського самоврядного краю (Словацька Республіка), які ідентифікували власну національність як «русин», «руський», «українець», «карпаторосс» тощо) періоду міжвоєнної Чехословаччини важливе місце займає діяльність студентських організацій, утворених за конфесійним принципом та пов'язане із нею питання міжконфесійних відносин в студентському середовищі.

Частково діяльність конфесійних студентських об'єднань висвітлена в працях безпосередніх учасників студентського руху: Л. Гумецького [8], І. Андрашка [2], В. Гопка [7], С. Росохи [34], а також наукових студій сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників: М. Делегана [12], Є. Науменка [21], І. Ліхтея [18], М. Ричалки [32; 33] та ін., в яких подано поверхневі відомості про окремі з таких об'єднань. Проте зовсім не висвітленими залишаються питання кількості конфесійних організацій закарпатських студентів в міжвоєнній ЧСР, їх мовно-національної орієнтації, персонального складу їх керівних органів, основних напрямів діяльності, специфіки стосунків цих організацій із церковною і політичною елітою Підкарпатської Русі та між собою тощо.

До другої половини 1920-х рр. закарпатські студенти в Чехословаччині не мали громадських організацій, утворених за принципом конфесійної приналежності, а гуртувалися виключно у загально-студентських товариствах, утворених за ознакою територіального походження та мовно-національної ідентичності (такими організаціями на той момент були русофільське товариство «Возрождение» (засноване у 1920 р.) та українсофільський «Союз Підкарпатських Руських Студентів» (заснований у 1921 р.), які діяли в основному в Празі і мали кілька невеликих філій в інших містах ЧСР). Виключенням можна вважати лише студентський гурток «Церковно-Литературная Школа», що діяв в Ужгороді (вживалася також назва «Литературная школа богослов»), який априорі був конфесійним, оскільки

об'єднував студентів місцевої греко-католицької духовної семінарії. Ця організація діяла ще від початку 1920-х рр., а її активістами в цей період були семінаристи: Антоній Гаврила (?-?), Стефан Бенлас (1903-1991), Георгій Васков (1900-?), Петро Мигалка (1902-1967), Юлій Марина (1901-1983), Нестор Сільвай (1898-1974) та ін. Основним напрямом діяльності гуртка був культурно-освітній [36, с.14; 35, с.3]. У другій половині 1920-х рр. гурток почав співпрацювати із організаціями студентів вищих навчальних закладів русофільського спрямування. Так, у 1927-1929 рр. в семінарії (фактично на базі «Церковно-Литературной Школи») діяла філія товариства «Возрождение», яку очолював Андрій Карабелеш (1906-1964) – на той момент вже відомий російськомовний поет. А у 1929 р. «Церковно-Литературная Школа», як самостійна організація, стала членом «Центрального Союзу Подкарпаторусских Студентов» (утворений у березні 1928 р. представниками товариства «Возрождение» та «Союз Підкарпатських Руських Студентів», як верховний орган закарпатського студентства, від осені 1928 р., у зв'язку із виходом з нього СПРС, об'єднував лише студентські організації русофільського спрямування) [8, с.152; 2, с.3]. Однак участь «Церковно-Литературной Школи» у цьому об'єднанні (залишалася членом ЦСПС до осені 1938 р.) була суто формальною, а її представники жодного разу не обиралися до керівництва «Союза...»

Сприятливі умови для створення конфесійних об'єднань закарпатських «високошкільних» студентів з'явилися наприкінці 1920-х рр., оскільки на той момент студенти із Підкарпатської Русі і Пряшівщини вже становили в університетських містах ЧСР (перш за все в Празі) порівняно велику громаду і склали більшість прихожан місцевих храмів східного обряду. Перше згуртування за конфесійним принципом відбулося в середовищі празьких студентів, які належали до греко-католицької конфесії. У 1929 р в Празі під керівництвом священника Пряшівської греко-католицької єпархії Василя Гопка (1904-1976), який перебував тут на місіонерській роботі (у 1934-1936 рр. керував Празькою греко-

католицькою парафією), почалося створення студентського греко-католицького товариства. На початковому етапі цей процес ускладнювався взаємним антагонізмом між студентами-русофілами та українофілами (члени «Возродження» та «Союзу Підкарпатських Руських Студентів» перебували у стані взаємного конфлікту через різні погляди на питання національної та мовної ідентичності). У 1930 р. В. Гопку вдалося тимчасово втихомирити «мовний спір» в середовищі студентів-вірників, що дало можливість провести установчі збори «Товариства карпаторуських греко-католицьких студентів» (студенти-русофіли вживали назву «Общество карпаторусских греко-католических студентов»). Новостворене товариство мало на меті протидію поширенню серед закарпатського студентства атеїстичних тенденцій та симпатій до політичних партій лівого спрямування (комуністичної, соціал-демократичної тощо), які на той момент були дуже відчутними в академічних установах ЧСР. Серед цілей вказувалися також здійснення соціальної та культурної роботи серед студентства. Організація повністю абстрагувалася від русофільсько-українофільських мовних суперечок («Котрий напрям має правду, то церков не рішає, бо то діла історії, літератури і т.д.», – писав з цього приводу В. Гопко) [7, с.23], а його активістами та керівниками в різні роки були прихильники обох напрямків. До прикладу, першим головою товариства був обраний студент празької Вищої Торгової Школи, українофіл Михайло Русинко (1906-?) [33, с.77], протягом 1931-1934 рр. його очолював студент філософського факультету Карлового університету, провідний діяч «Союзу Підкарпатських Руських Студентів» Степан Росоха (1908-1986) [44, с.199]. А в 1934/35 та 1935/36 навчальних роках на чолі організації перебували активісти товариства «Возрождение» – студент медичного факультету Карлового університету Микола Фіцай (1910-1945) та студент юридичного факультету того ж закладу Павло Цібере (1910-1978) [9, с.3; 23, с.2]. Наведені факти повністю спростовують твердження авторів другого тому «Нарисів історії Закарпаття» про те, що «Товариство карпаторуських греко-католицьких студентів» дотримувалося виключно українофільської орієнтації [18, с.428].

Представники «Товариства карпаторуських греко-католицьких студентів» проводили активну міжнародну діяльність, про це свідчить їхня участь у роботі світових та загальноєвропейських християнських конгресів і з'їздів. До прикладу, Павло Цібере 27 липня – 7 серпня 1936 р. брав участь у роботі конгресу міжнародної студентської християнської організації «Пакс Романа», який відбувся в Австрії. На конгресі його навіть було обрано до правління цієї організації на 1936-1937 рр. в якості голови уніоністичної секції. Він же брав участь у міжнародному

конгресі католицького студентства на тему «Безробіття інтелігенції», який пройшов 28 липня – 23 серпня 1937 р. в Парижі [39, с.3; 19, с.3]. Степан Росоха як представник товариства у 1935 р. входив до комітету з підготовки та проведення Конгресу католицької молоді ЧСР, а у травні 1938 р. взяв участь у Світовому єхаристичному конгресі, який проходив у м. Будапешті [44, с.198-199; 34, с.59]. У культурно-освітній сфері «Товариства карпаторуських греко-католицьких студентів» тісно співпрацювало із «Організацією карпаторуської греко-католицької молоді», очолюваною Іваном Білаком (?-?). Ця організація існувала в Празі від 1933 р. і об'єднувала робітничу молодь із Підкарпатської Русі та Пряшівщини). В крайовій пресі зафіксовано кілька культурно-розважальних заходів, проведених спільними зусиллями цих організацій [37, с.3; 40, с.3; 4, с.2]

Як вже зазначалося, «Товариство карпаторуських греко-католицьких студентів» створювалося виключно за принципом конфесійної приналежності і ставило за мету відхід від протистояння на мовно-національному ґрунті в середовищі студентства. Однак декларативність цього твердження виявилася вже на третьому році існування товариства. Доказом цього є кілька промовистих фактів. Так, навесні 1933 р. пражські студенти-русофіли оприлюднили в пресі меморандум, адресований єпископу Мукачівської греко-католицької єпархії Олександру Стойці (1890-1943), в якому вимагали ввести російську мову в якості навчальної в Ужгородській учительській та духовній семінаріях, зробити її офіційною мовою Мукачівської єпархії, звільнити із семінарій та гімназій (катехити) єпархії викладачів-українофілів та ввести в церковних школах і семінаріях єпархії російськомовні підручники. Самого ж єпископа студенти закликали відмовитися від русинофільських поглядів (у 1930-1940-х рр. О. Стойка був одним із основних ідеологів приналежності закарпатських русинів до окремої нації, відмінної від українців та росіян) та пристати на позиції русофільського «Общества им. А.В. Духновича» [20]. Із 42 студентів, які підписали текст меморандуму, близько третини були активістами «Товариства карпаторуських греко-католицьких студентів» (серед них і майбутній голова товариства М. Фіцай). Однак найбільш резонансною подією стала церемонія освячення офіційного прапора товариства, яку 24 лютого 1935 р. (в цей період у керівних органах «Товариства карпаторуських греко-католицьких студентів» більшість склали русофіли) здійснив єпископ Пряшівської греко-католицької єпархії Павло Гойдич (1888-1960). Прапор товариства являв собою російський «триколор» із зображенням Діви Марії та написом «Буди благословенная карпаторусская земля» [40, с.3].

До речі, єпископ Олександр Стойка, попри ставлення частини активу «Товариства карпаторуських греко-католицьких студентів» до нього, в 1930-х рр. був одним із найбільших меценатів об'єднань греко-католицького студентства. Щороку (починаючи з 1934 р.) він проводив серед студентів конкурс на здобуття чотирьох соціальних стипендій у розмірі 1000 крон кожна (3 з них призначалися для студентів празьких і 1 – для студентів браτισлавських вищих навчальних закладів). Конкурувати між собою могли лише студенти, які походили із Мукачівської єпархії, мали успіх у навчанні, відповідну моральну поведінку та рекомендацію від греко-католицького священника. Прерогатива у даному випадку надавалася членам греко-католицьких студентських товариств та гуртків. А на початку 1936 р. єпископ звернувся через пресу до духовництва та громадськості Мукачівської єпархії із проханням матеріально підтримати молодь із Підкарпатської Русі, яка навчалася у чехословацьких вишах [16, с.3; 24, с.4].

25 травня 1932 р. подібне об'єднання під назвою «Товариство українських греко-католицьких студентів» виникло в Браїславі. Першим головою товариства був Василь Ясько (?-?). Як видно з назви новостворене товариство дотримувалося виключно українофільської орієнтації. Його активними діячами в цей період були закарпатські студенти-українофіли, які навчалися у браїславських вишах: Антон Галас (?-?), Андрій Дулішкович (?-?), Кирило Феделеш (?-?), Василь Кондричин (?-?) та ін. Окрім них, членами товариства було чимало студентів-емігрантів із Галичини та Наддніпрянської України [21, с.52]. Останній фактор був основною причиною відмежування від товариства тих студентів-греко-католиків, які дотримувалися русофільської орієнтації.

В першій половині 1930-х рр. згуртування за конфесійним принципом відбулося і в середовищі православних студентів із Підкарпатської Русі та Пряшівщини, які навчалися в Празі. 29 листопада 1933 р. тут відбулися установчі збори товариства «Пролом» (офіційна назва – «Общество карпаторусских православных студентов «Пролом»» в Празі). Головою новоствореної організації було обрано студента медичного факультету Карлового університету Івана Шлепешко (1907-1976), який згодом двічі (у 1934 та 1935 рр.) переобирався на цю посаду [43, с.3; 49, с. 4; 6, с.4]. У 1936/37 навчальному році «Пролом» очолював студент філософського факультету Карлового університету Михайло Грига (1913-?) а у 1937/38 навчальному році – студент юридичного факультету цього ж вишу Василь Нисенко (?-?) [3, с.3; 25, с.4]. В період існування товариства «Пролом» до його керівництва входили такі відомі функціонери студентського руху: Степан Добош (1912-1978), Василь Анталовський

(1908-1996), Василь Тудошій (1910-?), Петро Лінтур (1909-1969), Степан Анталовський (1907-1992), Іван-Георгій Керча (1914-1951), Ілля Волошук (1914-1998), Йосип Ілюк (1914-1993), Василь Бабич (1911-1983) та ін. На відміну від празького «Товариства карпаторуських греко-католицьких студентів» товариство «Пролом» від моменту заснування прийняло виключно русофільське спрямування. В цьому не було нічого дивного, адже в названий період саме православна церква була основним союзником русофільської течії в Підкарпатській Русі. За структурою до правління товариства «Пролом» від початку його діяльності входили голова, заступник голови, секретар, писар, скарбник та бібліотекар, а у 1934 р. була введена посада організатора, а у 1936 р. – посади двох заступників членів правління. Поза діяти контрольовано-ревізійна комісія (3 чоловіка) та третейський суд (3 чоловіка). Юридично товариство «Пролом» почало існувати лише із 18 жовтня 1934 р., коли Міністерством внутрішніх справ ЧСР було затверджено його статут. За статутом, основними завданнями, які ставили перед собою члени товариства були: відродження первісного «карпаторуського народу» та повернення його до православ'я. Слід також відзначити, що право членства в товаристві, окрім студентів вищих навчальних закладів, мали учні старших (7-8-х) класів гімназій. Окрім цього, товариство оголосило себе «первой благотворительной карпаторусской студенческой организацией» [32, с.76].

До речі, благодійна діяльність товариства «Пролом» дійсно була на більш ніж високому рівні. Воно регулярно надавало своїм членам матеріальну допомогу та довгострокові позики (лише у 1933/34 навчальному році було виділено 5 позик у розмірі 100 крон кожна та надано матеріальну допомогу 20 студентам). А також щороку, за конкурсом, виділяло кілька соціальних стипендій, кількість яких постійно збільшувалась: у 1934/35 навчальному році – 2 стипендії на суму 200 крон кожна, у 1935/36 навчальному році – 3 стипендії, а у 1938/39 навчальному році – 4 стипендії на аналогічну суму кожна. Соціальна стипендія виплачувалася щороку протягом трьох місяців (жовтень-грудень) до початку виплати державних стипендій. Кожен студент, який претендував на неї, повинен був подати на розгляд конкурсної комісії наступні документи: заяву на отримання стипендії, свідоцтво про бідність, атестат зрілості, свідоцтво про віросповідання та рекомендацію від «старшого культурно-національного работника» (представника старшого покоління русофільської інтелігенції Підкарпатської Русі. – К.К.) [6, с.4; 48, с.3; 17, с.4]. Відомо також, що у 1933 р. заступник голови товариства Василь Тудошій пожертвував 10000 крон на відновлення православного храму в своєму рідному селі Велятині (нинішній Хустський

район Закарпатської області). До речі, наявність такої значної суми у звичайного студента-юриста викликала неабияку увагу поліцейського уряду в Хусті, який навіть провів з цього приводу розслідування, проте так і не зміг встановити реальне джерело цих коштів [11, арк.10]. Слід також відзначити, що багаторічний голова товариства «Пролом» Іван Шлепецький у 1930-х рр. був основним опікуном закарпатських дітей, які навчалися у празькій приватній російській гімназії. За твердженням його біографа Андрія Ковача, протягом 1936-1939 рр. завдяки старанням І. Шлепецького 12 учнів цього навчального закладу отримали соціальні стипендії [15, с.70].

Бюджет товариства «Пролом» формувався переважно із добровільних пожертв представників духовної та світської інтелігенції Підкарпатської Русі та Пряшівщини. Постійним меценатом товариства із самого початку його діяльності був пряшівський адвокат Євген Подгаєцький (?-?). Громадська діяльність закарпатських студентів була для Є. Подгаєцького близькою, оскільки він сам, навчаючись у 1920-х рр. на юридичному факультеті Карлового університету, брав активну участь у роботі товариства «Возрождение». Щороку Є. Подгаєцький переводив на рахунок товариства «Пролом» 1000 крон, а також у 1934 р. надав понад 500 томів книг для організації бібліотеки товариства. Православні ж студенти віддячили своєму благодійнику тим, що 1934 р. на загальних зборах обрали його почесним головою товариства «Пролом» [49, с. 4]. Із листування товариства «Пролом» за 1934 р., слідує, що в названий період надавав помітну фінансову допомогу йому надавав також Земський уряд Підкарпатської Русі [10, арк.1-3]. У січні 1935 р. з нагоди святкування Різдва Христового значну суму православним студентам пожертвував єпископ Мукачево-Пряшівської православної єпархії Дамаскін (?-?). Пожертва була пропорційно розподілена між двадцятьма малозабезпеченими студентами. А 26 лютого 1935 р. на запрошення активу товариства «Пролом» єпископ відвідав «Карпаторусское студенческое общежитие» в Празі, де поспілкувався зі студентами і пообіцяв їм всляку підтримку у вирішенні соціальних питань [50, с.2; 1, с.3]. Наприкінці 1930-х рр. число постійних меценатів товариства відчутно збільшилося. Так, у офіційному повідомленні керівників товариства «Пролом», опублікованому у 1938 р., серед основних його благодійників називалися також голова Духовної Консistorії Мукачево-Пряшівської православної єпархії архімандрит Алексій Кабалюк (1877-1947), радник уряду ЧСР Олександр Бескид (1887-1975), голова «Общества друзей карпаторусского студенчества» Іван Добош (1874-1951), депутат Національних Зборів ЧСР Йозеф Заїц (1892-?) та ін. Певну допомогу товариству надавали також празькі благодійні фонди, зокрема благодійна організа-

ція «Чеське серце», яка у 1937 р. надала членам товариства «Пролом» право на одне безкоштовне і одне пільгове (із 50%-ою знижкою) місце на щоденне харчування у соціальній їдальні [25, с.4]. Дехто з меценатів був відзначений званням почесного члена товариства «Пролом». Зокрема у 1935 р. почесним членом був обраний єпископ Дамаскін, а у 1937 р. – архімандрит Алексій. Окрім них, цього звання був удостоєний Андрій Шлепецький (1894-1976) – настоятель русинських православних приходів в США, рідний брат першого голови товариства «Пролом» (1936 р.) [6, с. 4; 25, с.4; 3, с.3].

Подібно до членів празького «Товариства карпаторуських греко-католицьких студентів» деякі активісти товариства «Пролом» брали помітну участь у міжнародній громадській діяльності по лінії християнської церкви. До прикладу, студент медичного факультету Карлового університету Степан Анталовський, за твердженням його біографів, у середині 1930-х рр. обирався головою «Союзу християнських студентів Центральної Європи» [29, с.98].

Незважаючи на те, що товариство «Пролом» створювалося як неполітична організація, певні прояви політики в його діяльності усе ж таки були. В першу чергу це стосується публічної кампанії товариства проти призначення губернатором Підкарпатської Русі Костянтина Грабаря (1877-1938), проведеної у 1934-1935 рр. Наприкінці 1934 р., в період, коли уряд ЧСР визначався із кандидатурою майбутнього губернатора, члени товариства опублікували в пресі відкрите звернення, адресоване всім урядовцям та лідерам провідних політичних сил ЧСР із проханням не підтримувати призначення К. Грабаря на цю посаду. Символічно, що основним аргументом студентів було те, що призначення губернатором греко-католицького священика є дискримінацією православної громади Підкарпатської Русі [31]. Питання щодо «помилковості» призначення К. Грабаря піднімалося лідерами товариства «Пролом» і після того, як він вже приступив до виконання своїх повноважень. Зокрема, 5 лютого 1935 р. на сторінках газети «Наш карпаторусский голос» була опублікована заява-протест, яку, окрім голови товариства «Пролом» І. Шлепецького, підписали також голова «Центрального Союзу Подкарпаторуських Студентів» Василь Тудошій та голова товариства «Возрождение» Степан Добош (обидва, шоправда, на той момент також обіймали керівні посади в товаристві «Пролом»: С. Добош – секретаря, а В. Тудошій – голови третейського суду). Автори звернення вимагали від уряду ЧСР звільнити К. Грабаря із займаної посади, оскільки він, за їх словами, свого часу довів до збитків «Підкарпатський банк» та незадовільно працював на посаді старости (міського голови) Ужгорода [42]. Безумовно, що не останньою причиною антипатії

студентських організацій до К. Грабаря були його русинофільські погляди, які сприймалися студентами вкрай вороже. Поступово протистояння між «проломівцями» та губернатором переросло в суттєвий конфлікт в середині «Центрального Союзу Подкарпаторусских Студентов». Слід відзначити, що формально конфесійні об'єднання карпатських студентів (за виключенням гуртка «Церковно-Литературная Школа») не були членами ЦСПС, проте фактично в першій половині 1930-х рр. більшість керівних посад в ньому обіймали студенти-«проломівці», обрані за квотою товариства «Возрождение». Зокрема очільниками ЦСПС в названій період були уже згадувані: С. Анталовський (1932-1934 рр.), В. Тудошій (1934-1936 рр.) та С. Добош (1936-1937 рр.). Зрозуміло, що погляди керівництва нерідко були вирішальними при визначенні позиції «Союза...» стосовно спірних питань, а це, в свою чергу, викликало серйозне незадоволення у решті представників студентського руху. Проблема яскраво проявилася під час загальних зборів ЦСПС у лютому 1936 р., коли керівництво «Союза...» відхилило пропозицію голови братиславського товариства студентів-русофілів «Добрянський» Хоми Чекана (1912-1983) надіслати вітальну телеграму Костянтину Грабарю (аналогічні телеграми тоді були надіслані міністру освіти ЧСР Франке (?-?) та голові «Общества друзей карпаторусского студенчества» І. Добошу). Обурений Х. Чекан публічно звинуватив керівництво ЦСПС та товариства «Возрождение» у недемократичності та дискримінації студентів, які належали до греко-католицької конфесії [27, с.2]. Його позицію в даному питанні підтримав також голова празького «Товариства карпаторусских греко-католицьких студентів» Павло Цібере. Останній разом із групою однодумців напередодні мав зустріч із Костянтином Грабарем у Празі і наголосив йому на своїй лояльності [30, с.3; 23, с.2]. Невдовзі скандал набув резонансу в крайовій пресі. Аби відмежуватися від звинувачень 21 березня 1936 р. було опубліковано звернення 15 греко-католиків, які входили до керівництва ЦСПС. В ньому твердження Х.Чекана називалися безпідставними та наголошувалося на відсутності в середині «Союза...» будь-якої конфесійної дискримінації [13]. Однак незвана заява була скоріше «грою на публіку», ніж відображенням реальної ситуації в студентському середовищі. Підтвердженням цього було те, що вже у червні 1936 р. православні активісти товариства «Возрождение» домоглися виключення з лав товариства Павла Цібере за те, що він «перед високопоставленими лицами колебал доброе имя о-ва Возрождение» (рішення про виключення було відмінено загальними зборами товариства «Возрождение» у листопаді 1936 р. лише після того, як П. Цібере публічно визнав свою «неправоту» та вибачився)

[38, с.3; 47, с.3].

Міжконфесійний конфлікт в студентському середовищі у значній мірі посилювався також опозиційністю празьких студентів-русофілів до єпископа Мукачівської греко-католицької єпархії Олександра Стойки. Як вже відзначалося, багато представників русофільського крила «Товариства карпаторусских греко-католицьких студентів» ще у 1933 р. виступали із публічною критикою русинофільських поглядів Мукачівського єпископа, і в зв'язку з цим волли більше співпрацювати із єпископом Пряшівської греко-католицької єпархії Павлом Гойдичем, аніж з ним. Протистояння празького русофільського студентства з Мукачівським єпископом підігрівалося і політичними симпатіями багатьох провідних діячів ЦСПС, товариства «Возрождение» та «Товариства карпаторусских греко-католицьких студентів», які в цей період брали активну участь у діяльності «Русской Национально-Автономной Партии», заснованої у 1935 р. (в період 1935-1938 рр. до правління РНАП входили члени керівництва цих організацій: Дезидерій Баран (?-?), Іван Ковач (1912-2002), Іван Шлепещкий, Іван-Георгій Керча, Степан Добош, Юлій Попович (1912-?) та ін.). «Вождем» цієї політичної сили був найбільший опонент О. Стойки Стефан Фенцик (1892-1946) [41, с.136-138]. Зрозуміло, що особистий конфлікт між лідером РНАП (до того ж основним меценатом товариства «Возрождение» та «Центрального Союзу Подкарпаторусских Студентов» того періоду) та Мукачівським єпископом переносився і на студентське середовище<sup>1</sup>.

Отже, станом на початок 1936 р. протистояння на конфесійному (точніше конфесійно-політичному) ґрунті серед празьких студентів-русофілів було очевидним – в середині русофільського крила «Товариства карпаторусских греко-католицьких студентів» намітився розкол, а в загально-студентських об'єднаннях (товариство «Возрождение» та «Центральный Союз Подкарпаторусских Студентов») безальтернативно домінувала позиція студентів, які належали до православної конфесії. Це напруження фактично зруйнувало саму ідею конфесійних студентських організацій, які утворювалися задля відходу від будь-яких політичних (в т.ч. національно-мовних) протиріч в студентському середовищі.

Аби дистанціюватися від своїх празьких колег братиславські студенти-русофіли, які належали до греко-католицької конфесії, 6 лютого

<sup>1</sup> Стефан Фенцик у 1931 р. був основним конкурентом О. Стойки на посаду єпископа Мукачівської єпархії. Згодом (у 1934 р.) єпископ позбавив С. Фенцика сану, через що протягом 1934-1938 рр. стосунки між ними були дуже напруженими: Дронов М. Фашизм покарпаторуськи: Штрихи до політичної кар'єри о. Степана Фенцика /Михаїл Дронов // Український журнал [Прага]. – 2006. – № 9. – С. 24

1936 р. (за підтримки священника Івана Галька (?-?) – настоятеля греко-католицької парафії в Братиславі) утворили «Общество подкарпаторусских греко-католических студентов», головою якого став Едмунд Гойдич (?-?). За структурою до правління новоствореної організації входили голова, заступник голови, секретар, скарбник, писар, референти соціальної та культурної комісії та «духовний провідник» (протягом усього періоду існування товариства цю посаду займав І. Галько). Поза правлінням працювала контрольно-ревізійна комісія (3 чоловіка) та третейський суд (3 чоловіка). Найактивнішими діячами товариства в період 1936-1939 рр. були студенти Братиславського університету: Василь Петричко (?-?), Василь Дубай (1916-1978), Андрій Штелиха (1917-?), Андрій Молчаній (?-?), Роман Ройкович (?-?) та ін. Від моменту заснування «Общество подкарпаторусских греко-католических студентов» повністю відмежувалося від братиславського «Товариства українських католицьких студентів», а своїм основним партнером в культурно-освітній діяльності його засновники визначили уже згадуване товариство «Добрянський». Спільними зусиллями ці організації періодично влаштовували для братиславського студентства лекції із релігійної та культурної тематики, відомо, зокрема, про проведення таких заходів у лютому 1936 р. та грудні 1937 р. [28, с.2; 26, с.3; 14, с.3]

Зважаючи на ситуацію, яка на той момент склалася в «Центральном Союзе Подкарпаторусских Студентов» члени «Общества подкарпаторусских греко-католических студентов» вже в березні 1936 р. виступили ініціаторами створення альтернативної до ЦСПС центральної структури, яка б координувала діяльність греко-католицьких товариств закарпатських студентів в ЧСР. За задумом ініціаторів, ця організація повинна була відмовитися від протистоянь на мовно-національному та політичному ґрунті і об'єднати «Товариство карпаторуських греко-католицьких студентів» в Празі, «Общество подкарпаторусских греко-католических студентов» в Братиславі, «Церковно-Литературную Школу» в Ужгороді та «Літературну школу Св. Іоана Златоустого» в Пряшеві, а в перспективі – організації «Русского скаута» та «Русского сокола», які об'єднували середньо-шкільну молодь [27, с.2]. В короткий час ідея знайшла підтримку в середовищі духівництва Мукачівської та Пряшівської єпархій, а також серед студентів-українофілів, які належали до греко-католицької конфесії. І вже невдовзі на сторінках ужгородської газети «Неділя» (неофіційного органу Мукачівської греко-католицької єпархії) з'явилося звернення ініціативного комітету по створенню центральної греко-католицької студентської організації. В ньому закликалися провести в найближчий час установчі збори такого об'єднання. За задумом членів ініціативного комітету, вона

повинна була складатися з трьох секцій: секції академіків (студентів вищих навчальних закладів), секції богословів (студентів духовних семінарій) та секції середньо-шкільної молоді [45, с.3]. Що компроміс стосовно спірних питань політичного характеру в середині ініціативного комітету на той момент було знайдено, підтверджується тим, що свої підписи під зверненням поставили парох з с. Дубового Стефан Бендас – відомий русофіл, що симпатизував Угорщині та студент теологічної академії в Олмоуці Іван Рогач (1913-1942) – один із лідерів українського націоналістичного крила закарпатської молоді.

Установчі збори, які відбулися 28 червня 1936 р. в приміщенні Ужгородської духовної семінарії, ухвалили статут організації, що отримала назву «Центральний Союз Карпаторусских Греко-Католических Студентов» (ЦСКГКС) та обрали її керівництво: Стефан Бендас – голова, Едмунд Гойдич та Андрій Біцков (1913-?) – заступники голови, Микола Барна (1894-1981) та Ігор Левканич (1907-1962) – секретарі, Михайло Мозер (1915-1955) – скарбник, Андрій Штелиха, Роман Ройкович, Василь Дубай, Андрій Молчаній та Василь Петричко – члени правління. Того ж дня керівники новоствореного об'єднання побували на аудієнції у О. Стойки і отримали від нього благословення на свою громадську діяльність [46, с.4]. Отже формально, у червні 1936 р. було дано початок до об'єднання більшості товариств закарпатських греко-католицьких студентів Чехословаччини. Однак в дійсності утворення «Центрального Союзу Карпаторусских Греко-Католических Студентов» зафіксувало протилежне – відсутність єдності в середовищі греко-католицького студентства та відхід від домовленостей, досягнутих на етапі підготовки установчих зборів. На це вказують ряд фактів. По-перше, було затверджено російськомовну назву об'єднання, чим ігнорувалася думка представників українофільського напрямку. По-друге, до керівних органів об'єднання не було обрано жодного українофіла, хоча на самих установчих зборах було наголошено на існуванні в середині ЦСКГКС численної українофільської фракції, а один із її найяскравіших представників Іван Рогач виголосив доповідь про статутні документи ЦСКГКС. По-третє, переважну більшість керівних посад в об'єднанні отримали представники братиславського «Общества подкарпаторусских греко-католических студентов» (Е. Гойдич, А. Штелиха, Р. Ройкович, В. Дубай, А. Молчаній, В. Петричко) та ужгородської «Церковно-Литературной Школы» (А. Біцков, М. Мозер), а також особи, які на той момент вже не були студентами і не мали жодного відношення студентських конфесійних організацій (суддя І. Левканич, священники С. Бендас та М. Барна), а представники решти товариств залишилися поза керівними органами. По-четверте, від самого почат-

ку було порушено принцип аполітичності новоствореного об'єднання, оскільки на установчих зборах були присутні лідери політичних партій, точніше лише однієї з них – «Автономного Земледельського Союзу»: депутат Національних Зборів ЧСР Андрій Бродій (1895-1946) та канонік Мукачівської греко-католицької єпархії Олександр Ільницький (1889-1947). Тому й не дивно, що вже від моменту утворення «Центральный Союз Карпаторусских Греко-Католических Студентов» фактично припинив свою діяльність, а організації, які увійшли до нього і надалі діяли незалежно одна від одної.

Відомості про діяльність конфесійних об'єднань закарпатського студентства в період після Віденського арбітражу практично відсутні офіційно празькі та братиславські товариства припинили свою діяльність у березні 1939 р. після розпаду Чехословаччини). Відомо лише, що у листопаді 1938 р. деякі члени товариства «Пролом», які залишилися на підконтрольних угорським військам територіях Підкарпатської Русі, висловилися від його імені на користь входження краю до складу Угорського королівства. Тоді представник цього товариства (його прізвище встановити не вдалося) підписав текст колективного звернення до урядів європейських держав із проханням сприяти проведенню плебісциту про територіальне самовизначення (фактично – про приєднання до Угорщини) в тій частині Підкарпатської Русі, яка після Віденського арбітражу залишилася в складі ЧСР. Текст звернення підписали тоді також представники ряду громадських організацій та політичних партій проугорського спрямування [5, с. 2]. Що стосується позиції греко-католицьких студентських товариств з приводу даного питання, то її ще доведеться з'ясувати.

Із викладеного вище слідує, що в період 1920-1930-х рр. в Чехословацькій Республіці, до якої тоді належало Закарпаття (Підкарпатська Русь) діяло сім організацій закарпатського сту-

дентства утворених за конфесійною ознакою. За конфесійним спрямуванням вони поділялися на греко-католицькі та православні; за членською базою – на товариства студентів духовних семінарій («Церковно-Литературная Школа» в Ужгороді, «Літературна школа Св. Іоана Златоустого» в Пряшеві) та товариства студентів вищих навчальних закладів («Товариство карпаторуських греко-католицьких студентів» та товариство православних студентів «Пролом» в Празі, «Товариство українських греко-католицьких студентів» та «Общество подкарпаторусских греко-католических студентов» в Братиславі), асоціації студентських товариств («Центральный Союз Карпаторусских Греко-Католических Студентов»); за національно-мовною орієнтацією – на русофільські («Церковно-Литературная Школа» в Ужгороді, товариство православних студентів «Пролом» в Празі, «Общество подкарпаторусских греко-католических студентов» в Братиславі), українофільські («Товариство українських греко-католицьких студентів» в Братиславі) та формально-нейтральні («Товариство карпаторуських греко-католицьких студентів», «Літературна школа Св. Іоана Златоустого» в Пряшеві, «Центральный Союз Карпаторусских Греко-Католических Студентов»). До позитиву у діяльності цих організацій слід віднести ефективну роботу по вирішенню соціальних проблем студентства (виділення стипендій, матеріальної допомоги тощо), культурно-освітню та виховну роботу в студентському середовищі, участь їх представників у роботі міжнародних християнських організацій. До негативу – складні (нерідко – конфліктні) взаємини цих товариств між собою та політичною і церковною елітою Підкарпатської Русі, які (в сукупності із протистоянням на ґрунті мовно-національної ідентичності та політичних симпатій) не сприяли консолідації в середовищі закарпатського студентства і робили його організаційно слабшим від чеського та словацького.

1. 26 февраля Карп. Студ. Общежитие // Наш карпаторусский голос. – 1935. – № 46. – С. 3.
2. Андрашко И.В. Десятилетняя работа карпаторусского студенчества /И.В. Андрашко // Молодая Русь [Прага]. – 1931. – № 5-6. – С. 1-4.
3. Большая победа националистов в студ. организациях // Наш путь [Ужгород]. – 1936. – № 185. – С. 3.
4. Вечеринка карпаторусской молодежи в Праге // Наш путь [Ужгород]. – 1936. – № 129. – С. 2.
5. Высоким Правительством Чехословакии, Англии, Франции, Германии, Италии, Польши, Румынии, Венгрии и Югославии // Карпаторусский голос [Ужгород]. – 1938. – № 1. – С. 2.
6. Годичное собрание о-ва Пролом // Наш путь [Ужгород]. – 1935. – № 64. – С. 4.
7. Гопко В. Релігійне життя грекокатолицьких студентів в Празі /Василь Гопко // Ювілейний альманах Союзу підкарпатських руських студентів у Празі, 1921-1931 /Вст. сл. М. Бандусяка. – Прага: Вшетечка і спіл., 1931. – С. 21-24.
8. Гумецкий Л.К. Краткая история о-ва карпаторусских студентов «Возрождение» и его деятельность в настоящее время /Л.К. Гумецкий // Карпаторусские достижения / сост. А. Попов. – Мукачево: Карпатія, 1930. – С.145-158.
9. Д. Собрание гр.-кат. студентов // Карпаторусский голос [Ужгород]. – 1934. – № 221. – С. 3.

10. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Ф. 2: «Президія Земського Уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді». – Оп. 2. – Спр. 382: «Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності культосвітніх спілок на Підкарпатській Русі» (4 січня 1934 – 18 грудня 1934). – 74 арк.
11. ДАЗО. – Ф. 2: «Президія Земського Уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді». – Оп. 2. – Спр. 712: «Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про виїзд підкарпатських студентів на з'їзд у Варшаву і надання студентам стипендій польськими властями» (11 серпня 1934 – 20 травня 1938). – 74 арк.
12. Делеган М. Громадська діяльність підкарпатських студентів у вузах Чехословацької республіки /Михайло Делеган // Карпатський край. – 1999. – № 1-3. – С. 66-68.
13. Дубай П. Заявление /Павел Дубай, Михаил Лявинец, Василий Гошовский, Иосиф Станканинец, Степан Бунганич, Василий Крайняница, Иван Олос, Юлий Попович, Михаил Невицкий, Емельян Иванчов, Георгий Баганич, Михаил Кампий, Николай Пайкоший // Наш путь [Ужгород]. – 1936. – № 104. – С. 3.
14. Из общего собрания о-ва Гр. кат. подк. студентов в Братиславе // Русский вестник [Ужгород]. – 1937. – № 49. – С. 3.
15. Ковач А. Нестертий слід /Ковач А. // Дукля. – 1987. – № 2. – С. 69-71.
16. Конкурз на стипендію для академиків продовжений // Неділя. – 1935. – № 5. – С. 3.
17. Конкурс // Наш путь. – 1938. – № 332. – С. 4.
18. Ліхтей І.М. Діяльність громадських організацій /І.М. Ліхтей, В.Ю.Керещман, Н.П. Керещман // Нариси історії Закарпаття. – Том II (1918-1945) / Відп. ред. І. Гранчак – Ужгород: Закарпаття, 1995. – С. 413-429.
19. Межнародний конгрес катол. студентства // Неділя [Ужгород]. – 1937. – № 33-34. – С. 3.
20. Меморандум мукачевському єпископу Александру от карпаторусской молодежи // Карпаторусский голос [Ужгород]. – 1933. – № 120. – С. 3-4.
21. Науменко Є. З життя українських студентів в Братиславі під час першої ЧСР (1920-1939) /Євгеній Науменко // Дукля [Пряшів]. – 1999. – № 4. – С. 44-46; № 5-6. – С. 51-55.
22. Наше студентство // Наш карпаторусский голос [Ужгород]. – 1934. – № 2. – С. 3.
23. Нащива п. губернатора у пражских греко-католиков // Неділя [Ужгород]. – 1936. – № 5. – С. 2.
24. Не забудьмо о наших студентах на универзитеті // Неділя. – 1936. – № 1. – С. 4.
25. Нискач В.В. Благодарность /Нискач В.В., Пацкан П.И., Вайнагий А.А. // Наш путь [Ужгород]. – 1938. – № 332. – С. 4.
26. Новый выбор Общества гр. кат. Студентов в Братиславе // Неділя [Ужгород]. – 1936. – № 50. – С. 3.
27. Організація гр.-кат. студентства // Неділя [Ужгород]. – 1936. – № 10. – С. 2.
28. Організація греко-кат. руських студентів в Братиславі // Неділя [Ужгород]. – 1936. – № 7. – С. 2.
29. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси /Иван Поп. – Ужгород, 2006. – 412 с., илл.
30. Почему такой интерес к нашим студентам? // Наш путь. – 1936. – № 109. – С. 3.
31. Протест О-ва «Пролом» против назначения о. Константина Грабаря губернатором // Карпаторусский голос [Ужгород]. – 1934. – № 596. – С. 2.
32. Ричалка М. Матеріали до Словника культури українців Чехословащини: «Пролом» /Михайло Ричалка // Дукля [Пряшів]. – 1987. – № 3. – С. 76.
33. Ричалка М. Матеріали до Словника культури українців Чехословащини: Общество Греко-католических студентов в Праге /Михайло Ричалка // Дукля [Пряшів]. – 1987. – № 2. – С. 77.
34. Росоха С. Спомини: Події і люди на моєму життєвому шляху /Уклад. В. Худанич /Степан Росоха. – Торонто-Ужгород: Мистецька лінія, 2001. – 92 с.
35. Самообразовательный кружок ужгородских семинаристов // Карпаторусский вестник [Ужгород]. – 1925. – № 8. – С. 3.
36. Самообразовательный кружок ужгородских семинаристов: «Церковно-литературная школа» // Карпато-Русский Вестник [Ужгород]. – 1923. – № 4. – С. 14.
37. Союз греко-кат. молоді в Празі // Свобода [Ужгород]. – 1933. – № 5. – С. 3.
38. Студентство // Наш путь [Ужгород]. – 1936. – № 135. – С. 3.
39. Студентство // Наш путь [Ужгород]. – 1936. – № 152. – С. 3.
40. Теняк П. Из жизни общества греко-католических студентов в Праге /Павел Теняк // Наш карпаторусский голос [Ужгород]. – 1935. – № 46. – С. 3.
41. Токар М. Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919-1939) /Маріан Токар. – Ужгород, 2006. – 380 с.
42. Тудоший. Протест студенческих организаций против назначения губернатором Конст. Грабаря /Тудоший, Добош, Шлепецкий // Наш карпаторусский голос [Ужгород]. – 1935. – № 25. – С. 2.
43. Хроника // Карпаторусский голос [Ужгород]. – 1933. – № 268. – С. 3.



44. Худанич В. Світове Братство Карпатська Січ /Василь Худанич. – Ужгород: Гражда, 2005. – 292с.,іл.
45. Централізація подк. руських християнських студентських організацій // Неділя [Ужгород]. – 1936. – № 12. – С. 3.
46. Центральный Союз Греко-Кат. Студентов // Неділя. – 1936. – № 27. – С. 4.
47. Что говорилось на общем собрании Возрождения // Наш путь [Ужгород]. – 1936. – № 182. – С. 3.
48. Шлепецкий И. Конкурс /Иван Шлепецкий, Василий Анталовский, Олег Грабарь // Наш путь. – 1936. – № 129. – С. 3.
49. Шлепецкий И.С. Общее собрание ОКПС «Пролом» в Праге /И.С. Шлепецкий, А.Л. Ольховой // Русский вестник. – 1934. – № 50. – С. 4.
50. Шлепецкий И.С. Благодарность /И.С. Шлепецкий, А.Л. Ольховой // Наш карпаторусский голос. – 1935. – № 8. – С. 2.

### РЕЗЮМЕ

## СТАНОВЛЕНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОНФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ ЗАКАРПАТСКОГО СТУДЕНЧЕСТВА В МЕЖВОЕННОЙ ЧЕХОСЛОВАКИИ И МЕЖКОНФЕССИОНАЛЬНЫЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ В СТУДЕНЧЕСКОЙ СРЕДЕ 1920-1930-х гг.

Куцов К.А. (Ужгород)

В статье освещен и проанализирован процесс становления и развития общественных организаций закарпатских студентов в межвоенной Чехословакии, созданных за конфессиональным принципом. Проанализирована так же специфика взаимоотношений между студентами разных религиозных конфессий  
**Ключевые слова:** закарпатские студенты, греко-католики, православные, межконфессиональные отношения, студенческие объединения

### SUMMARY

## FORMATION AND ACTIVITY WORK OF TRANSCARPATHIAN STUDENTS' CONFESSION ASSOCIATIONS IN INTER-WAR CZECHOSLOVAKIA AND INTER-CONFESSION RELATIONS AMONG STUDENTS IN YEARS 1920-1930

K. Kutsov (Uzhhorod)

This article describes and analyses the process of forming an evolution of Transcarpathian students' community organizations in inter-war Chekcho-Slovakia, formed by confessional principle. It also analyses specific character relations among the students, which belonged to different religious confessions

**Key words:** Transcarpathian students, Greek-Catholic, Orthodox, inter-confession relations, students' associations

УДК 378.4 (477.87) "1946/1950"+32.019.55

## ФУНКЦІОНУВАННЯ УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ПОСИЛЕНОГО ІДЕОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ КПРС У ПЕРШІ РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ЗАКАРПАТТІ (1946-1950 рр.)

Мішанин В. В. (Ужгород)

У пропонованій статті йдеться про перші роки роботи першого вищого навчального закладу на Закарпатті – Ужгородського державного університету, які припали на час радянізації краю. Співпали вони з тими суспільно-політичними процесами, які відбувалися в Радянському Союзі, і які відомі нам під назвою «ждановщина», «лисенківщина» – гоніння на істориків, письменників, навіть біологів за «сепаратистські» погляди.

**Ключові слова:** Ужгородський державний університет, комуністична партія, радянська влада, ідеологія, контроль.

Після завершення Другої світової війни, в СРСР ще більше посилювався авторитаризм державної влади, а культ особи Сталіна досяг

свого апогею. Проголошення Сталіна найвидатнішим полководцем і вождем усіх народів, удостоєння звання генераліссимуса, ото-